

Bájně jezero Titicaca

Otto Horský

Brno, 2010

Napsat tuto knihu by bylo prakticky nemožné bez mé účasti na Expedici Titicaca. 2004.CZ. Je proto mojí milou povinností poděkovat na tomto místě všem účastníkům expedice a zejména profesorovi Ivo Bartečkovi, vedoucímu expedice, za její organizaci a dokonalý průběh celé cesty. Poděkování také patří těm, kteří přispěli buď cennými radami, nebo připomínkami k obsahu knihy, a to docentovi Pavlovi Bláhovi, profesorům Angel García Yagüemu z Madridu a Josému Luisovi Tellería Geigrovi z La Pazu, dále pracovníkům z výzkumné organizace PELT v městě Punu, geografovi Ing. Freddy Coila a řediteli projektů, Ing. Jorge Enrique Alatovi. Další poděkování patří p. Jiřímu C. Chalupovi za technické rady, mému příteli, malíři Karlu Janákovi a konečně, malíři Quispe S. Gervaciov, indiánovi z jezera Titicaca, jehož obrázky jsou ozdobou této knihy. Poslední poděkování, ale o to vřelejší, patří mé manželce Marii za revizi textu knihy.

Bájně jezero Titicaca

Text © Otto Horský, 2010

www.horsky.estranky.cz

Foto © Otto Horský, © Vladimír Šimek, www.google.cz

Malované obrázky © Quispe S. Gervacio, Karel Janák

1. vydání jako e-kniha © ukáš Vik, 2015

ISBN PDF formátu: 978-80-87749-49-4 (PDF)

Konverze do elektronických formátů:

grafik a webdesignér Lukáš Vik

www.lukasvik.cz

PŘEDMLUVA

Odborný zájem českých zemí o Latinskou Ameriku má svou staletou tradici. Na jejím počátku stanuly jezuitské misie 17. a 18. století, na které navázal cestovatelský zájem a hospodářská a kulturní spolupráce devatenáctého a dvacátého století.

Realizovaný projekt expedice Titicaca.2004.CZ, garantovaný českými odborníky z univerzit a odborných pracovišť, byl přednostně směřován k popisu současného stavu jezera Titicaca, a to v jeho přírodovědném i společenskovědném rozměru. Studie byly zaměřeny zejména na historicko-topografický popis jezera a jeho pevninského zázemí, včetně obrazové dokumentace, od geografických a biologických souvislostí po zaznamenání současných informací o stavu dědictví hmotné kultury a společností obývajících břehy a ostrovy jezera. To je, dokumentace krajiny a přítomnosti člověka tak, jak byly nalezeny v roce 2004.

Získané odborné poznatky doplňují tradici české latinoamerikanistiky, která na sebe upozornila v posledním desetiletí mimo jiné úspěšnou dokumentací pramenů Amazonky (B. Janský, 2000), v poslední době pak objevem záhadných skalních rytin nad ruinami Incawasi poblíž města Huayatara (O.Horský, 2004) a zejména pak objevem ruin nejvýše položeného sídelního komplexu na světě, severovýchodně od jezera Titicaca (Barteček, 2005). Kniha „Bájně jezero Titicaca“ je rovněž jedním z výsledků studií realizovaných během expedice Titicaca. Kniha, kromě přírodovědeckých poznatků, podává populární formou vizuální svědectví o krajině a člověku v oblasti jezera, zejména o formě života a zvycích místních indiánských komunit.

PREFACIO

El interés de los países checos por América Latina tiene tradición centenaria. Al principio fueron las misiones jesuíticas durante los siglos XVII y XVIII y después la cooperación económica y cultural en los siglos XIX y XX.

La “Expedición Titicaca. 2004. CZ”, respaldada por expertos de universidades y centros especializados checos, se orientó hacia la descripción de la situación actual del lago Titicaca, en sus aspectos natural y humano. El estudio se centró especialmente en la evolución morfológica del lago y sus alrededores, incluyendo amplia documentación del contexto geográfico y biológico, que abarca hasta el estado actual del patrimonio material y cultural de la población, que habita en las orillas e islas del lago y documenta el paisaje y la presencia humana encontrada en 2004.

El estudio complementa la rica tradición checa, que ha destacado con las notables y exitosas contribuciones sobre las fuentes del río Amazonas (B. Jansky, 2000), el descubrimiento de misteriosos grabados rupestres cerca de las ruinas de Incawasi, Huayatara (O. Horsky, 2004) y especialmente, de las ruinas del complejo residencial más alto del mundo, al Noroeste del lago Titicaca (I. Bartecek, 2005). El libro „El mítico lago Titicaca“ es uno de los resultados de los estudios realizados durante la expedición Titicaca. El libro, además de conocimientos científicos, lleva en forma popular un testimonio visual del paisaje y el hombre en la zona del Lago Titicaca, en particular sobre la forma y los hábitos de vida de las comunidades indígenas locales.

1 - Úvod

Příkladem vzájemného vztahu a spolupůsobení člověka a životního prostředí je již po celá tisíciletí jezero Titicaca. Díky laskavé přírodě a ohleduplnému využívání přírodních zdrojů se zde vytvořil ekosystém, který umožnil postupné osídlení okolí jezera již v dávné minulosti. Aby toto přírodní bohatství, které poskytuje jezero a jeho okolí, bylo možno využívat dnes a v budoucnosti, je třeba si vzít příklad z předchozích generací a chovat se ekologicky, hospodárně a ohleduplně.

Svaté jezero Inků umožnilo postupné osídlení až na dnešní úroveň kolem 450 000 obyvatel, soustředěných zejména v městských oblastech, jako jsou Puno, Juli, Pomata, Yunguyo, Huancané, Mohó, Conina, Ilave a Juliaca. Aby byl zaručen další pozitivní rozvoj těchto měst či městských aglomerací, je třeba postupovat v souladu mezi člověkem a přírodou.

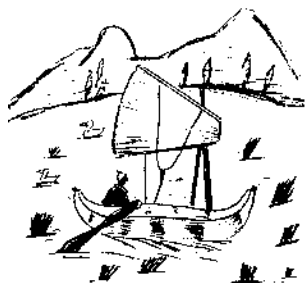
Jezero Titicaca se nachází na severní straně náhorní plošiny Collao mezi Peru a Bolivií. Jeho geografické umístění je následující: $15^{\circ}13'19''$ - $16^{\circ}35'37''$ jižní zeměpisné šířky a $68^{\circ}33'36''$ - $70^{\circ}02'13$ západní délky. Hladina jezera se v současné době vyskytuje na úrovni 3810 metrů a zasahuje na peruánské straně provincie Puno, San Román, Azángaro, Huancané, Moho, El Collao, Chucuito a Yungayo, všechny patřící do departementu Puno, na bolivijské straně jsou to provincie Ingavi, Murillo, Los Andes, Aroma, Pajajes, Camacho, Omasuyos a Manco Capac, patřící do departementu La Paz.

V povodí jezera se vyskytuje v přilehlých svazích 841 lagun či jezer, které jsou odvodňovány do jezera Titicaca a přinášejí v rozličném fyzickém stavu biologické a chemické materiály, tolik potřebné ke tvorbě biotopů vytvářejících životní podmínky k rozvoji asi 400 forem života, nepostradatelných pro zajištění zá-

kladních životních potřeb lidské populace a etnik, obývajících břehy jezera a jejich blízké okolí. Podle posledních odhadů se jedná o více než 360 000 obyvatel, bez stovek tisíc turistů, přijíždějících každoročně pokochat se krásami jezera.

Jezero Titicaca plní neodmyslitelnou základní úlohu pro rozvoj, přítomnost a zachování druhů divoce žijících ptáků a mnoha druhů ryb, při čemž mezi nejvýznamnější zdroje poskytující jim útočiště a potravu patří „totora“, všudepřítomný vodní rákos, který navíc působí i jako termoregulátor, zvyšující teplotu vody v jezeře v místech výskytu až o 3⁰ C. Rákos poskytuje možnost bezpečného hnízdění, kladení vajec a ochranu proti predátorům a umožňuje lépe snášet krutosti místního klimatu.

Zejména v posledním desetiletí se vedou seriózní diskuze o nebezpečí kontaminace naší planety a o negativním vlivu lidské činnosti na životní prostředí, vyvolávající změny globálního klimatu a ohrožující bezprostředně budoucnost Země. Jezero Titicaca nezůstává stranou od tohoto ohrožení. Také jeho se týkají tyto negativní vlivy a pokud jim nebudeme čelit, naše budoucí generace přijdou o možnost obdivovat tento opravdový klenot And. Ale nejen to. S tím souvisí další pozitivní rozvoj nejen přírodní, ale i kulturní, historický, demografický. Je proto velmi záslužným činem, že vznikla a vzniká celá řada bilaterálních a mezinárodních projektů na záchranu jezera Titicaca tak, aby bylo zachováno ve stejném či lepším stavu pro budoucí generace.

2 – Legendy jezera Titicaca

Manco Capac a Mama Ocllo dle současného malíře

Jedna z pověstí o jezeru Titicaca praví, že když se vytvořil vesmír, existovalo zde pouze toto jezero a jeho vody byly svaté. Bůh Stvořitel, Wira-cocha, nařídil Slunci a Měsíci, aby se vynořili z jeho vod a aby dali světu více světla. Když vystupovali z vod, Měsíc prý zářil více než Slunce. Když vesmír viděl tuto nespravedlnost, zesmutněl. Měsíc i Slunce potemněly, nebo ztmavlo a vesmír se rozplakal. Jeho slzy

byly tak velké, že zaplavily celý svět při potopě zvané Una Pachacuti, což znamená „Voda, která změnila svět“. Tuto potopu přežili pouze dva lidé, plavící se na malé lodičce. Kolem nich plavala nafouknutá a páchnoucí mrtvá těla pum s vnitřnostmi vyvrhnutými na vodní plochu. V aymarštině, která je údajně starším jazykem než jazyk kečua, „titi“ znamená divoká kočka, nebo puma, „caca“ znamená věčné město. A skutečně, celá řada expedic v minulém století, mezi nimi zejména expedice Francouze Jacquese Cousteaua v roce 1961, objevila a zdokumentovala pod vodou v hloubce asi

pěti metrů zbytky města. Dnes je známé, že asi kolem roku 1200 naší éry se dostavila obrovská sucha. Do jezera nepřitékala skoro žádná voda, a tak odpařováním výrazně poklesla jeho hladina. Obnažené břehy poskytovaly velmi úrodnou půdu. Místní obyvatelstvo je rychle zalidnilo. Archeologové se domnívají, že později se klima opět upravilo, přestala sucha a někdy kolem roku 1500 se voda vrátila do původní úrovně. Venkované museli postupně již zalidněnou oblast opustit a opět ponechat jezeru.

Stejný scénář se opakoval i v dávnější minulosti. Důkazy o tom přinesly expedice následující po Cousteaovi, které přišly s ještě zajímavějšími objevy. V blízkosti ostrovů Slunce a Měsíce zdokumentovali ruiny jiného města v hloubce přesahující třicet metrů. Toto již nelze vysvětlit obdobím sucha kolem roku 1200. Došlo snad k tektonickému poklesu části zemské kory po výbuchu některé blízké sopky? Nebo drastická sucha trvala dlouhá staletí? V každém případě se archeologové začínají domnívat, že zde existovaly i dřívější civilizace, než dosud popsané. Civilizace, o nichž zatím nemáme ani ponětí.

Místní indiánské obyvatelstvo považuje pověsti o božském původu Inky za svaté. Proto také inkckému vladaři říkali Bůh Slunce. Inka byl natolik božský, že dokonce měl i svůj vlastní jazyk, jemuž normální poddaní nerozuměli. Jedna z dalších pověstí praví, že z vod jezera Titicaca se vynořil Bůh Stvořitel a stvořil první Inky, Manco Capaca a jeho sestru Mama Ocllo. Bůh je pověřil, aby ho zastupovali na zemi a aby ji postupně osídlili. Manco Capac si vzal svoji sestru za ženu a vypravili se spolu na dlouhou cestu na sever za hledáním země zaslíbené. Po strastiplné cestě dorazili do úrodného údolí, kde založili město Cusco.

Tato mytologie je v souladu s výsledky archeologických výzkumů. Dnes je známé, že příslušníci vyspělé civilizace Tiahuanaco, kteří dosáhli největšího rozkvětu někdy ke konci prvního tisíciletí naší epochy, migrovali na sever za hledáním úrodnější půdy.

Mohlo to být i o něco později, když nastala již uvedená obrovská sucha.

Tito noví příchozí obsadili úrodná území u Cusca a podmanili si původní obyvatelstvo. Postupně pak vybudovali město Cusco a Inckou říši. Tato dosahovala největšího rozkvětu za Inky Pachacuteca (někdy kolem roku 1438). Byl to velký dobyvatel, ale i tvůrce zákonů, myslitel, stavitel a sjednotitel říše. Za jeho vlády došlo k rekonstrukci města Cusca a jeho paláců a svatostánků do podoby, známé pozdějším dobyvatelům. Na všech těchto stavbách, ale i v jiných částech Peru, je patrný vliv předchozí kultury Tiahuanaco.

Posvátné údolí Inků poblíž královského města Cusca. Tudy kráčel první Inka, když hledal místo, kde by se usadil.

3 - Historie jezera a Altiplana

Relikt vstupní brány v Tiawanacu

Historie a prehistorie osídlení okolí jezera Titicaca je velmi složitá a pohnutá. K jejímu objasnění přispívá nejen archeologie, ale i geologie, geofyzika, paleontologie, limnologie a další příbuzné obory. Výsledky dosavadního výzkumu poukazují na skutečnost, že osídlení a pohyby obyvatelstva v různých údobích či epochách zde byly vždy úzce spjaty s probíhajícími klimatickými změnami.

Historii oblasti jezera Titicaca a přilehlého Altiplana můžeme rozdělit na tři

základní velké epochy: prehispánskou, koloniální a republikánskou.

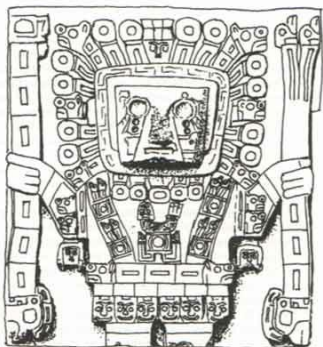
Evoluci **prehispánských** civilizací můžeme dále rozdělit do čtyř velkých period, a to: formativní, klasickou, postklasickou a inckou.

Formativní perioda začala přibližně 1200 roků před n. l. a trvala do roku 133 n. l. Její začátek klademe do období, kdy se v oblasti usadily první společnosti věnující se zemědělství a pastevectví. Na Altiplanu se jednalo o kultury Tiawanacu I a II.

Perioda klasická trvala od roku 133 n. l. do roku 1200 n. l. a obvykle je dál dělena na tři kulturní horizonty: Tiawanacu III, nebo také Tiawanacota (133 až 375 n. l.), Tiawanacu IV, nebo také vyspělý horizont (375 až 715 n. l.), Tiawanacu V, nebo také horizont expanze (715 až 1200 n. l.). V klasické periodě se úspěšně rozvíjelo zemědělství, spojené s dobře propracovaným závlahovým hospo-

dářstvím a pravděpodobně i s využíváním přirozených hnojiv, zejména guána. Významný rozvoj zaznamenalo stavebnictví, architektura, budování komunikační sítě, obchod, hrnčářství a umělecká výroba, založená hlavně na zpracování kovů, zejména zlata a stříbra. Byly budovány větší městské aglomerace s výstavbou domů z nepálených cihel - adobe, chrámů, pevností a sídel vládnoucí vrstvy z kamene. Mezi nimi dominuje hlavně Tiawanacu s chrámy Kalasaya, Pumapunku, Podzemní chrám a stupňovitá pyramida Acapana. V chrámu Kalasaya se nachází i známá megalitická vstupní „Brána slunce“ s hrozivě vypadajícím bohem se žezly v obou rukou a s dvanáctiměsíčním ideografickým kalendářem.

Organizuje se dobře fungující stát s většími osadami a městy, s centrálním vládním a církevním zřízením, dochází ke stratifikaci společnosti. Z Tiahuanaka (Tiawanaco) se stalo teokratické centrum a hlavní sídlo hegemonistického státu, který vnucoval svůj nábo-

ženský vliv menším střediskům i ve vzdálených oblastech. Během této historické fáze byl po celé oblasti rozšířen dávný monoteistický kult Boha se žezly. V kulturním horizontu Tiawanacu IV sahala říše od peruánského Ayacucha až po Aricu a Atacamu v Chile, v posledním, expanzivním horizontu od severního Peru až na severovýchod Argentiny.

Nedá se prokázat, zda ke vzniku tak rozsáhlé říše docházelo na základě dobovačných válek, či z prostého důvodu šíření náboženského kultu. Předpokládá se, že kultura Tiawanacu vymizela někdy v letech 1150 až 1200 n. l., pravděpodobně z důvodů dlouhotrvajícího sucha, které postihlo danou oblast.

Perioda postklasická, nazývaná také Post Tiawanacu, je kladena do období 1200 až 1430 n. l. V průběhu této periody prošla oblast

Altiplana fází politického a kulturního zvratu. Pro toto období je charakteristický vznik nových obřadních center a drobných regionálních států, z nichž nejvýznamnějším se stal stát s kulturou a civilizací Colla, nebo také Aymara. stát sahal až do oblasti dnešního peruánského Cusca a do Chuquisaca v Bolívii. Mezi nejvýznamnější kultury na Altiplanu patřily Pacajes podél řeky Desaguadero, Charcas severovýchodně od jezera Poopó, Lupacas mezi Punem a Desaguaderem a Carancas v místech dnešního Orura v Bolívii.

Incká perioda je kladena do let 1430 až 1532. Je charakterizována na Altiplanu dobytím území civilizace Colla Inky, kteří se dostali ke konci patnáctého století až do Chuquisaca a Tarija v Bolívii. Začátek incké dynastie se počítá od panování Inky Pachacuteca. Inka Huayana Capac kolonizoval i údolí řeky Cochabamba v Bolívii. Těsně před příchodem Španělů byla většina Altiplana Inky podmaněna. Mezi nejvýznamnější hospodářské aktivity incké periody patřilo dobře organizované a fungující zemědělství s důmyslným závlahovým hospodářstvím, dobytkářství, hornictví s těžbou zlata, stříbra a mědi a uměleckým zpracováním kovů. Práce byly organizovány a řízeny centrálně jako společenské aktivity, s velmi přísným pracovním režimem a přidělovým systémem. Stáda lam a alpák sloužila jako zdroj obživy a vlny potřebné k oblečení ve velmi drsném klimatu Altiplana.

Koloniální epocha začíná příchodem Španělů v roce 1532. Koloniální správa totálně změnila situaci. Země byla rozdělena na „encomiendas“, tedy indiánské vesnice dané v léno a na správní celky „repartimientos“. Hlavní důraz kladli Španělé na dobývání zlata, stříbra a mědi. K této práci využívali místní indiánské obyvatelstvo, zejména v Bolívii. Bylo zanedbáváno pěstování alpák (alpaka je domestikovaná lama, která se chová kvůli produkci velmi kvalitní vlny), přednost se dávala importovanému hovězímu a ovčímu dobytku a lamám (lamy jsou také známé pod pojmem velbloud Jižní Ameriky), které sloužily k dopravování těžkých nákladů, zejména

pro převoz vytěžených minerálů do přístavů. Byl vytvořen politico-administrativní systém, organizovaný kolem vznikajících a rostoucích městských aglomerací.

Počátek **republikánské epochy** je spojován s datem vyhlášení republiky. V Peru byla republika vyhlášena v roce 1821 a v Bolívii v roce 1825. Během této epochy se velmi prohloubilo zabírání půdy patřící původnímu indiánskému obyvatelstvu ve prospěch španělských dobyvatelů a postupně se vytvářející vrstvy zbohatlých kreolů (potomků evropských přistěhovalců). Vznikaly velké farmy a statky, neboť se ukázalo, že původní systém stavěný na „encomiendas“ již nestačil uspokojovat všechny zájmy a potřeby rozvíjejícího se hospodářství. Tento systém velkostatků se udržoval na peruánském Altiplanu až do roku 1953 a v Bolívii až do roku 1969, kdy byly uvedeny v platnost zemědělské reformy. Na mnoha místech systém velkostatků dále přežívá, protože v podmínkách Altiplanu je výhodnější než rozdělení půdy na malá políčka. Začala být znovu věnována pozornost pěstování vlny, která na počátku dvacátého století byla pro země Altiplanu hlavním vývozním artiklem, po zemědělských reformách však její produkce stagnovala.

Během historické fáze Tiawanacu III byl po celé oblasti rozšířen dávný monoteistický kult Boha se žezly (postava na levém bloku skalní rytiny v Incawasi). Foto O. Horský, kresba K. Janák

4 - Ekosystém andského Altiplana

*Manco Capac a Mama Ocllo
vystupují z vod jezera Titicaca*

Podle mytologie, synové Boha Slunce, Manco Capac a Mama Ocllo, se vynořili z hlubokých vod jezera Titicaca, aby založili incké impérium, srovnatelné svou s římským či egyptským. Inkové dokázali postavit na vysokou úroveň zemědělství, vodní hospodářství i stavebnictví a podle vzoru svých dávných předků, naučili se žít v souladu s přírodou v drsném a nehostinném prostředí andského Altiplana. Je proto naší povinností usilovat o zachování biodiverzity přírodního prostředí a původního ekosystému.

Po velkých záplavách v oblasti andského Altiplana v letech 1986 až 1987, podepsala Evropská Unie s Peru a Bolivií dohodu o spolupráci při vypracování binacionálního plánu racionálního využívání vodních zdrojů jezera Titicaca, řeky Desaguadero a jezer Poopó a Salar de Coipasa a jejich ochrany a prevence před povodněmi. Zkráceně byl tento plán nazván začátečními písmeny hlavních objektů studia – TDPS. Jedná se tedy o projekt mezinárodní, vycházející z potřeb využívání přírodních a vodních zdrojů a jejich ochrany na území dvou států, Peru a Bolívie. Za účelem realizace tohoto ambiciózního projektu byla vytvořena mezinárodní organizace